

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΚΡΥΠΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ ΣΤΗΝ Κιλικία

● Του Βασιλείου Τ. Γιούλτση

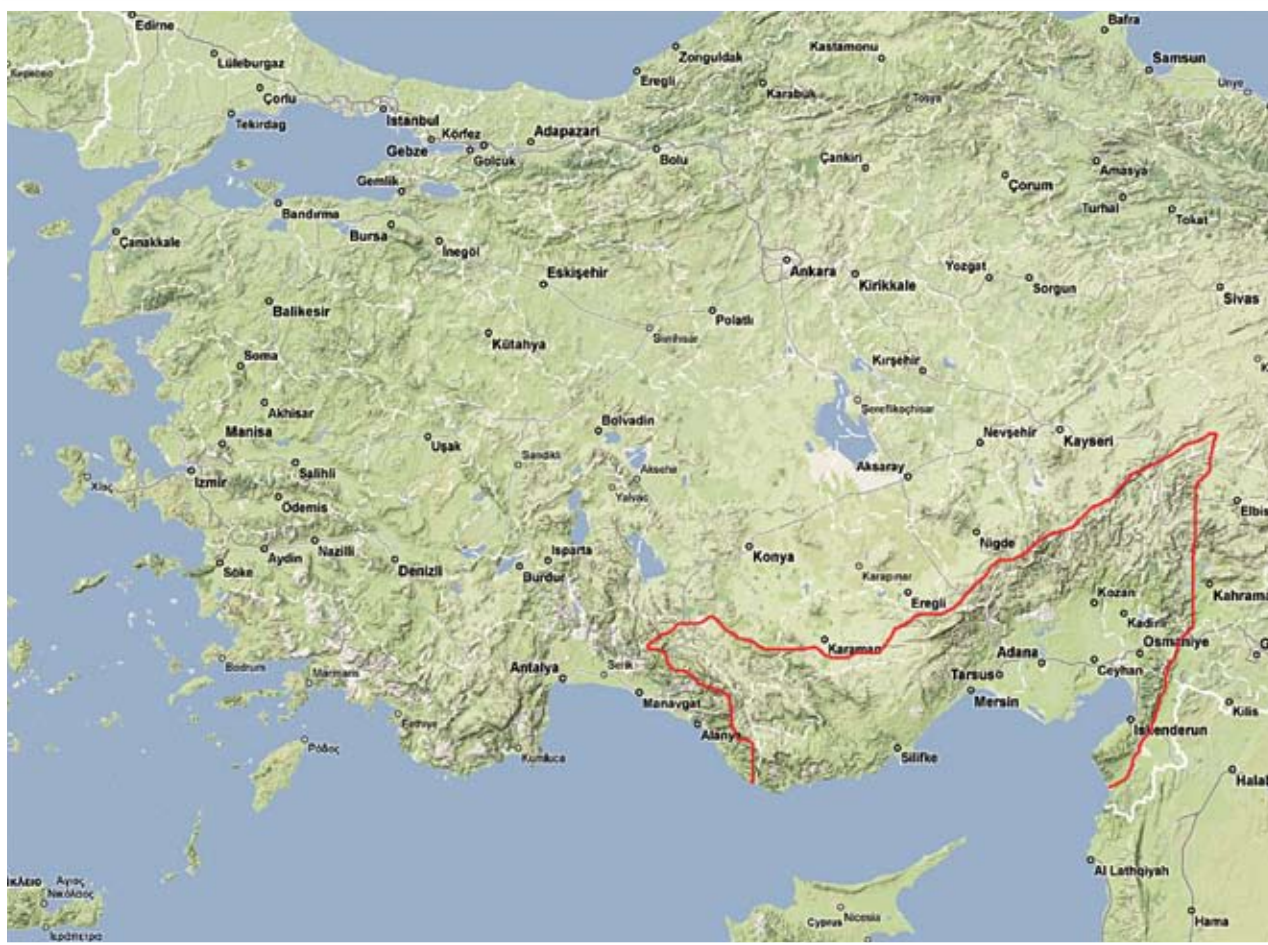
*Ομότιμου Καθηγητή Θεολογικής Σχολής
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*

να ταξίδι στη Μικρά Ασία είναι πάντοτε μια συνάντηση με το παρελθόν, την ιστορία και τους θρύλους της. Η γη εκείνη, πέρα από τις αναμνήσεις και μian ατέλειωτη αλυσίδα γεγονότων, που κρύβει στην καρδιά της, έχει προικιστεί με εντυπωσιακές φυσικές χάρες και ομορφιές. Είναι οι τρεις θάλασσες που την θωπεύουν από τρεις μεριές, και της δίνουν δρόμους και έξοδο σε τρεις ηπείρους, τα ποτάμια που την διασχίζουν ευεργετικά, ποτίζοντας τις εύφορες κοιλάδες της, είναι τα μεγάλα δάση, οι πανύψηλες οροσειρές, τα υψίπεδα, οι πανέμορφες γλυκές και αλμυρές λίμνες της, κι εκείνη η ατέλειωτη αλμυρή έρημός της. Είναι ακόμη οι άνθρωποι της, αυτοί που την κατοικούν, εκείνοι που την κατοικούσαν άλλοτε, και ξεριζωμένοι στην προσφυγιά, τρεις γενιές τώρα, δεν μπορούν να την ξεχάσουν, αλλά κι εκείνοι που την διαβαίνουν περαστικοί και νοσταλγούν να την ξαναδοούν. Είναι, τέλος, οι ανα-

ρίθμητοι λαοί που καταγράφηκαν στο παρελθόν ως οικιστές της, και άφησαν στη γη της ικανά σημάδια από την πανάρχαια ιστορική παρουσία και τον πολιτισμό τους, όπως Προέλληνες, Χετταίοι, Λυδοί, Κάρες, Άονες, Ασσύριοι, Έλληνες, Ρωμαίοι, Σελζούκοι και Οθωμανοί Τούρκοι.

Η Μικρά Ασία στη διαχρονική της πορεία υπήρξε ένα από τα πιο πολυσύχναστα εθνολογικά σταυροδρόμια. Γνώρισε αναρίθμητους πολιτισμούς και παραδόσεις. Είδε πληθώρα φυλών και λαών να εποφθαλμιούν, να διεκδικούν, να μάχονται, να κατακτούν και να εγκαθίστανται στα εδάφη της. Από τη χαραυγή της ιστορίας της έγινε θέατρο των πιο φοβερών πολεμικών συγκρούσεων, με σφαγές αμάχων, ανείπωτες καταστροφές πολιτιστικών και οικογενειακών αγαθών, εξοντωτικές πληθυσμιακές μετακινήσεις, ανελέητους διωγμούς κυρίως χριστιανών και βέβαια αρπαγές και λεηλασίες του πλούτου, των μνημείων και των θησαυρών της.

Η γραμμή στο χάρτη ορίζει το περίγραμμα της Κιλικίας

Στα νότια αυτής της Μικρασιατικής Γης εκτείνεται η Κιλικία. Είναι η επαρχία Σεϋχάν, μια εντυπωσιακή περιοχή στο νοτιοανατολικό άκρο της, που αποτελεί τμήμα του τουρκικού κράτους. Ανήκει διοικητικά στο «Βιλαέτι» (Νομαρχία) των Αδάων. Έχει έκταση 35.000 τ. χιλιομέτρα και από το βορρά χωρίζεται από την Λυκαονία και την Καπαδοκία με την οροσειρά του Ταύρου, η οποία στο ύψος της Ταρσού κόβεται από το μεγάλο φαράγγι, το Γκιουλέκ Μπογκάζ (Κιλικίες Πύλες). Στο νότο βρέχεται από τη Μεσόγειο (Κιλικίο Πέλαγος) και βλέπει τα βόρεια παράλια της Κύπρου, από το ακρωτήριο του αγίου Ανδρέα, τη μύτη του Ριζοκάρπασου, ως την Κερύνεια και τον Καραβά, κι από εκεί ως τον κόλπο της Πάφου και τον άλλο της Χρυσοχούς. Από την ανατολή συνορεύει με την Συρία κι από τη δύση με την Παμφυλία και την Πισιδία.

Αφορμές γι' αυτό το **Οδοιπορικό** στάθηκαν δύο ταξίδια, το πρώτο, πριν από 46 χρόνια και το δεύτερο, το περσινό καλοκαίρι. Τότε, το καλοκαί-

ρι του '63 οι τελειόφοιτοι της Θεολογικής Σχολής της Θεσσαλονίκης ξεκίνησαν για ένα προσκλήνυμα στους Αγίους Τόπους. Το εγχείρημα ήταν τολμηρό, αφού έπρεπε να διασχίσουμε οδικώς την Μικρά Ασία, τη Συρία, τμήμα του Λιβάνου και της Ιορδανίας για να φτάσουμε στην Αγία Γη. Με συνοδούς όμως έναν πολύπειρο καθηγητή και έναν ακούραστο βοηθό της Σχολής μας, όλα εξελίχθηκαν κατά το πρόγραμμα. Ένα τουριστικό λεωφορείο με 48 επιβάτες ξεκίνησε το πρωί μιας Πέμπτης του Ιουλίου, αφού σχεδιάστηκε με κάθε λεπτομέρεια η πορεία της διαδρομής: Θεσσαλονίκη, Αλεξανδρούπολη, Αδριανούπολη, Κωνσταντινούπολη, Άγκυρα, Aksaray, Gulek, Ταρσός, Άδανα, Iskederun (Αλεξανδρέττα).

Το δεύτερο ταξίδι ξεκίνησε από μια ιδέα φίλων δημοσιογράφων των γαλλικών εφημερίδων Croix (Παρίσι) και Croix du Nord (Λίλλη) να επισκεφθούν κυρίως τη βορειοδυτική περιοχή της Κιλικίας, όπου σύμφωνα με πληροφορίες υπάρχουν

χωριά με σημαντικό αριθμό κρυπτοχριστιανών. Οι δύο εφημερίδες είχαν συγκεντρώσει σοβαρά στοιχεία για τις διώξεις των Ορθοδόξων από φανατικούς μουσουλμάνους της περιοχής και ενδιαφέρονταν να δημοσιοποιήσουν τη σημερινή κατάσταση, αυτών που απόμειναν¹. Το ταξίδι συμφωνήθηκε, και μέσω Ρόδου η «συντροφιιά» πέταξε με την Condor στην Αττάλεια (Antalya). Ήταν Δευτέρα 20 Αυγούστου του 2007.

Η **Αττάλεια** είναι μια πανέμορφη πόλη, με πάνω από ένα εκατομμύριο κατοίκους. Πρωτεύουσα της παλαιάς Παμφυλίας, αποτελεί μία από τις πιο οργανωμένες τουριστικές περιοχές της Μικράς Ασίας. Η πόλη καλοσχεδιασμένη από την ελληνι-

Κάνουν εντύπωση τα πεντακάθαρα πλακόστρωτα στενά δρομάκια της ελληνικής συνοικίας, που μένει έρημη από Έλληνες μετά το '22-23. Κάποιοι λίγοι «τούρκεψαν» και χάθηκαν στα χωριά των βουνών για να ξεφύγουν αργότερα ή να παραμείνουν ξεχασμένοι. Ορισμένοι «ενσωματώθηκαν» στην τουρκική κοινωνία, αλλά τελικά έμειναν αυτοί που ήταν πριν, Έλληνες και Ορθόδοξοι.

Με ένα νοικιασμένο μεγάλο τζιπ, πρωί-πρωί, η ομάδα μας, επτά άτομα, πήρε το δρόμο για τη **Manavgat**, με κατεύθυνση στα βουνά προς το **Seydisehir**. Εκεί έγινε η πρώτη διανυκτέρευση για να αρχίσει την επόμενη μέρα η κάθοδος προς το νότο, προς τα χωριά της Κιλικίας. Η Τραχεία Κιλι-

Το Αμφιθέατρο της Παμφυλίας

Antalya – Topkapi Palace Hotel

στική εποχή, κατά το ιπποδάμειο σύστημα, με το κέντρο και τα γύρω τετράγωνα, έχει το περίφημο αμφιθέατρό της στις παρυφές των προς βορράν υψωμάτων, στην αγκαλιά του βράχου. Τρεις μαρίνες δέχονται ξένα σκάφη και το αρχαιολογικό μουσείο της θεωρείται από τα πιο άρτια, πλούσιο σε πολύτιμα ευρήματα από κάθε πολιτισμό της Ανατολίας. Εδώ ο Ελληνισμός έχει αφήσει ανεξίτηλα τα σημάδια της παρουσίας του ιδιαίτερα στη συνοικία Kaleici, όπου βρίσκονται τα ελληνικά αρχοντικά, με εξαιρετική εξωτερική διακόσμηση, που αναπαλαιώθηκαν και λειτουργούν ως ξενώνες και μοτέλ.

κία ήταν για όλους μια σκληρή εμπειρία. Πανύψηλα βουνά που τρομάζουν τον επισκέπτη, αφού οι δρόμοι εκεί επάνω είναι σε κατάσταση σχεδόν πρωτόγονη. Το αραιό οξυγόνο σου φέρνει δύσπνοια, όταν βρίσκεσαι κοντά στις κορυφές του Μολκάρ (3240 μ.) και του Άλανταγ (3734 μ.). Χρειάστηκε μια ολόκληρη μέρα για να κατεβεί η ομάδα στα χαμηλότερα, σ' ένα φαράγγι με μικρά χωριά, που το καθένα είχε περίπου διακόσιους ή τριακόσιους κατοίκους. Τα χωριά αυτά, σε φαράγγια πίσω από οροσειρές, βλέπουν την ανατολή του ηλίου μετά τις 11 το πρωί. Οι Γάλλοι είχαν κάποιες πληροφο-

¹ Για ενόητους λόγους, στο οδοιπορικό αποφεύγονται αναφορές σε ονόματα προσώπων, χωριών και κοινοτήτων, καθώς επίσης και φωτογραφίες των συνομιλητών μας και των τόπων τους. Μόνο τα ονόματα,

που αναφέρονται, είναι πραγματικά και για τη χρήση τους είχαμε τη διαβεβαίωση ότι στις περιοχές τους οι χριστιανοί δεν κινδυνεύουν σήμερα.

ρίες σχετικές με τον σκοπό της «εκδρομής», αλλά δεν βιάζονταν να τις αξιοποιήσουν. Προσπεράσαμε, σχεδόν αδιάφοροι τα δύο πρώτα χωριά. Στο μοναδικό καφενείο του τρίτου χωριού, με ένα πηγάδι στην μπροστινή αυλή σταμάτησε το τζιπ. Ο ιδιοκτήτης μας χαιρέτησε εγκάρδια και αφού καθίσαμε, πρόσφερε τσάι και σε λίγο ζεστό κατσικίσιο γάλα σε κούπες, τυρί, κρύο χυλό από ρεβύθια και αντί για ψωμί, ζεστές τις γνωστές πίτες της Ανατολής. Αργότερα, προς το μεσημέρι, έβγαλε από το πηγάδι και έκοψε παγωμένο καρπούζι και έφερε μια πιατέλα με ώριμα δαμάσκηνα.

Από τον πίσω εξώστη φαινόταν στο βάθος ένα πλάτωμα, στην άκρη του οποίου ήταν το κοιμητήριο του χωριού. Δύο από τη συντροφιά αλληλοκοιτάχτηκαν και μετά ρώτησαν, από πού θα μπορούσαν να κατεβούν για να το επισκεφτούν. Ο καφετζής, αφού τους κοίταξε περίεργος, τους έδειξε ένα δρομάκι δίπλα σε μια συστάδα με οξιές, και οι δύο σχεδόν αδιάφορα, κατηφόρησαν. Έκαναν πάνω από ώρα. Στο γυρισμό μας κοιτάζαν περίεργα. Κάτι είδαν. Δεν μίλησαν στο τραπέζι. Όμως πλησίασαν συνωμοτικά στο βάθος της κουζίνας τον καφετζή κι όταν βγήκαν, εκείνος στράφηκε σ'εμένα, με πλησίασε, μου άρπαξε τα δύο μου χέρια και έδειξε συγκινημένος μαζί και χαρούμενος.

Τι είχε προηγηθεί; Στο κοιμητήριο οι δύο Γάλλοι είδαν μερικούς λευκούς ξύλινους σταυρούς, χωρίς ονόματα ή άλλες αναγραφές. Η απορία τους ήταν «ποιοι είχαν ταφεί και γιατί δεν γράφτηκαν ονόματα;». Η απάντηση που πήραν ήταν αναμενόμενη. Ήταν χριστιανοί, που θάφτηκαν από τους οικείους τους νύχτα. Το πιο σημαντικό όμως ήταν ότι ένας από τους τελευταίους σταυρούς ήταν του αδελφού του καφετζή. Ο ίδιος φάνηκε να δακρύζει. Ύψωσε το βλέμμα του, έκανε το σταυρό του ορθόδοξα, στράφηκε προς το μέρος μου και σε σπασμένα ελληνικά ψάλλισε: «Θεός σχωρέσ'τον». Μάθαμε τελικά ότι στο χωριό δεν υπάρχει ιερέας. Όταν υπάρχει πολύ μεγάλη ανάγκη τον φέρνουν κρυφά από ένα μακρινό μεγαλοχώρι, με πολλές προφυλάξεις, γιατί στο χωριό τους υπάρχουν αρκετοί φανατικοί. Λίγοι χριστιανοί απόμειναν, ίσως λιγότεροι από είκοσι, κι όλοι τους έχουν διπλά ονόματα. Κάποιοι, τα τελευταία χρόνια, έφυγαν για την Ευρώπη, μάλλον προς τη νότια Γαλλία, επειδή συμπάθησαν τους Γάλλους, όταν προ του '22 βρισκόταν στην περιοχή ως «εγγυήτρια δύναμη».

Η συντροφιά μας αναχώρησε σφιγμένη από τη συγκίνηση. Είχαμε σημειώσει στο χάρτη τα επόμενα χωριά που έπρεπε να επισκεφθούμε. Ο καφε-

τζής μας φόρτωσε με φρούτα, τυρί και πίτες και δεν δέχτηκε να πληρωθεί για τίποτε. Έμεινε στο δρόμο να κοιτάζει το αυτοκίνητο που απομακρυνόταν και να κινεί το χέρι του. Ποιος ξέρει αν ξαναπερνούσε χριστιανός από τα μέρη του; έναν τόπο όπου καθένας τους νοιώθει και ξένος και μόνος.

Ξεκινήσαμε, γνωρίζοντας πού πηγαίναμε, αλλά ο χάρτης δεν μας βοήθησε στον υπολογισμό της διαδρομής. Είχαμε σημειώσει ως προορισμό ένα μεγαλοχώρι, που πρέπει να ήταν 100 - 120 χιλιόμετρα μακριά, αλλά η τραχύτητα των δρόμων τα έκανε πολύ περισσότερα. Στο του δρόμου χρειάστηκε να σταματήσουμε σ' ένα χωριό για ανεφοδιασμό και διανυκτέρευση. Μείναμε σ' ένα μοτέλ, μάλλον χάνι, αφού παρά την ξεχωριστή ευγένεια των ιδιοκτητών οι συνθήκες διαβίωσης ήταν μάλλον από την προηγούμενη πενηκονταετία. Φύγαμε νωρίς το επόμενο πρωί για μια αρκετά δύσκολη διαδρομή. Περάσαμε από ένα ατελείωτο δάσος, κατεβήκαμε μια επικίνδυνη πλαγιά αρκετών χιλιομέτρων, και να μπροστά μας ένας χείμαρος με κόκκινο θωλό νερό. Φαινόταν από πού έπρεπε να περάσουμε, αλλά δύο - τρεις χωρικοί, με τα κάρα τους, μας απέτρεψαν.

Περίμεναν ένα τρακτέρ για να περάσουν με τα κάρα. Περιμέναμε κι εμείς. Μετά από ώρες φάνηκε το τρακτέρ μ' έναν οδηγό γύρω στα 30, που μας πέρασε όλους. Από ευγένεια προτείναμε να του δώσουμε μερικά ευρώ. Αρνήθηκε χαμογελώντας. Με κάποια σπαστά γαλλικά και εγκαρδιότητα μας είπε ότι συμπαθεί τους Γάλλους γιατί έχει θείο που εργάζεται στη Μασσαλία. Κάποια στιγμή του έδειξαν εμένα λέγοντας, «αυτός εκεί είναι Έλληνας», κι εκείνος, αφού έλαμψε το πρόσωπό του, ενθουσιασμένος φώναξε στα ελληνικά: «αυτός είναι αδελφός μου. Εσείς δεν ξέρετε τις ρίζες μας». Εγώ χαμογέλασα. Εκείνος ανέβηκε γρήγορα στο τρακτέρ και έφυγε βιαστικά, κινώντας το δεξί του χέρι, μέχρι που χάθηκε στον ορίζοντα. Οι άλλοι σάστισαν. Τι να εννοούσε; Τι σήμαινε εκείνο το: «Εσείς δεν ξέρετε τις ρίζες μας»; Κανείς τους δεν έπαιρνε όρκο.

Αργά, λίγο μετά τη δύση του ηλίου, μπήκαμε στο κεφαλοχώρι που είχαμε προγραμματίσει. Οι Γάλλοι φαίνεται πως ήξεραν πολλά. Ο επικεφαλής διάβαζε τα χαρτιά του και μας εξηγούσε. Πήγαμε κατ' ευθείαν σ' ένα μικρό ξενοδοχείο που δεν ήταν χάνι. Καθαρό, νοικοκυρεμένο, με ευγενικό προσωπικό, που σίγουρα είχε τελειώσει κάποια σχετική με το επάγγελμα σχολή, αφού μιλούσαν γαλλικά ή αγγλικά και ήξεραν καλά τη δουλειά τους. Μετά την τακτοποίηση μας στα δωμάτια, κατεβήκαμε

για φαγητό και κατά τη διάρκεια του σερβιρίσματος ο επικεφαλής της συντροφιάς μας ρώτησε τον σερβιτόρο από πού θα μπορούσε να τηλεφωνήσει. Ο σερβιτόρος έφερε ένα ασύρματο τηλέφωνο στο τραπέζι κι ο δικός μας άνοιξε το μπλοκάκι του και χτύπησε έναν τοπικό αριθμό, λέγοντάς μας: «*Παίρνω στο κινητό του τον πρώην ταχυδρόμο της περιοχής. Τώρα είναι συνταξιούχος. Αν είναι καλά θα επικοινωνήσει*». Το τηλέφωνο στην άλλη άκρη φαίνεται να χτύπησε αρκετές φορές χωρίς απάντηση. Ο δικός μας όμως επέμενε.

Κάποια στιγμή φάνηκε να απαντά μια φωνή. Αντάλλαξαν οι δυο τους μερικές κουβέντες και το τηλεφώνημα τελείωσε. Μετά πληροφορηθήκαμε ότι ο πρώην ταχυδρόμος θα μας δεχόταν στο σπίτι του αργά το επόμενο βράδυ. Σε ερώτησή μου, αν τον ήξεραν προσωπικά από πριν, η απάντηση ήταν αρνητική. Κανείς από τη συντροφιά δεν τον ήξερε. Κάποιοι άλλοι είχαν πληροφορηθεί αρκετά γι' αυτόν και έδωσαν στους δημοσιογράφους της Croix τις πληροφορίες.

Η επόμενη μέρα δεν περνούσε. Όλοι περίμεναν να νυχτώσει. Οι ώρες έφευγαν πολύ αργά είτε με συζήτηση είτε με ορισμένα σχόλια για την προηγούμενη μέρα είτε με μερικά αναπάντητα ερωτήματα πάνω στα προηγούμενα συμβάντα. Δύο - τρεις έκοψαν βόλτες στην πλατεία και στη γέφυρα που συνέδεε τις δύο όχθες στο τοπικό ποτάμι. Αυτά ήταν τα μόνα σημεία που συγκέντρωναν ενδιαφέ-

ρον. Όλοι ροκανίζαμε τον χρόνο. Φάγαμε βραδυνό και κατά τις 10, μια ηλικιωμένη κυρία μας ζήτησε στη ρεσεψιόν. Σηκωθήκαμε και πλησιάσαμε.

Μια γελαστή κυρία γύρω στα 75 μας καλωσόρισε στα γαλλικά και μετά από κάποιες οδηγίες, μας είπε να την ακολουθήσουμε με αποστάσεις σε τρεις ομάδες.

Ξεκινήσαμε με μια κατασκοτεινή νύχτα. Ελάχιστα φώτα στους δρόμους κι εκτός από δύο - τρεις βιαστικούς περαστικούς δεν συναντήσαμε ψυχή. Μετά από μερικά λεπτά στον μικρό δρόμο πίσω από το δημοτικό σχολείο περάσαμε μια αυλόπορτα, κάναμε τον γύρω του σπιτιού κι από μια πίσω πόρτα μπήκαμε σε ένα ευρύχωρο σαλόνι που οδηγούσε από εσωτερική σκάλα σε επάνω όροφο. Κατά την τοπική συνήθεια βγάλαμε στο πλάι της σκάλας τα παπούτσια μας και αρχίσαμε να ανεβαίνουμε τα σκαλιά.

Η κυρία μπροστά, μας οδήγησε σ' ένα μεγάλο δωμάτιο, στο βάθος του οποίου πάνω στο κρεβάτι ανακαθισμένος ένας γέροντας περίπου 75 ετών μας χαιρέτησε στα γαλλικά πολύ εγκάρδια. Ήταν ο συνταξιούχος ταχυδρόμος.

Στην αρχή μας σύστησε την κυρία. Ήταν η δίδυμη αδελφή του η Ελπίδα. Μετά είχε έναν σύντομο χαμηλόφωνο διάλογο με τον επικεφαλής της συντροφιάς, για να βεβαιωθεί για το ποιο είμαστε, και στη συνέχεια ζήτησε συστάσεις για τον καθένα.

Αρχαίος ελληνικός ναός στην Οίβα

Εθνικό πάρκο με ελάφια στο Uludağ

Στον Έλληνα σταμάτησε. Ρώτησε αν θρησκεύει. Κι όταν εκείνος του απάντησε ότι είναι θεολόγος, συγκινήθηκε. «*Μήπως είσαι και κληρικός*», ρώτησε.

«*Όχι*» είπα, «*είμαι λαϊκός, διδάσκω στην εκπαίδευση*». Η δική του απάντηση μας ξάφνιασε. Δεν περιμέναμε κάτι τέτοιο. «*Εγώ δεν είμαι θεολόγος, είπε, αλλά είμαι κληρικός. Το ορθόδοξο όνομά μου είναι π. Μωϋσής και το όνομα του ταχυδρόμου, που είναι τουρκικό, είναι Emin. Seyda λεν την αδελφή μου, την Ελπίδα. Συνταξιοδοτήθηκα ως ταχυδρόμος πριν πέντε χρόνια, αφού εργάστηκα συνεχώς για σαράντα πέντε χρόνια σε πολλές περιοχές εδώ στον νότο. Ιερέας είμαι από τα τριάντα μου και συνεχίζω να είμαι μέχρι να κλείσω τα μάτια μου. Δεν σκέφτομαι το θάνατο. Συλλογίζομαι μόνο τι θα γίνουν οι χριστιανοί της περιοχής*». Μας μίλησε πολύ εγκάρδια, λες και έβλεπε γνωστά του πρόσωπα.

Άνοιξε την καρδιά του και μίλησε για ώρες, λες και περίμενε από καιρό την ευκαιρία να μετακινήσει τις εμπειρίες και την ιστορία της ζωής του σε ανθρώπους που θα τον καταλάβαιναν. Αναφέρθηκε σε γεγονότα, σε πρόσωπα, σε οικογένειες, σε αριθμούς. Στα γύρω χωριά σε μια ακτίνα 100-150 χιλιομέτρων έχει καταμετρήσει περίπου 200 χριστιανικές οικογένειες και κάπου 50 μεμονωμένους χριστιανούς. Οι τελευταίοι άνδρες ή γυναίκες είτε είναι μόνοι τους, υπερήλικες, είτε ζουν σε μικτούς γάμους. Στην περιοχή του τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια σιωπηρή ανοχή των μουσουλμάνων στην ύπαρξη των χριστιανών. Φυσικά οι χριστιανοί ζουν αθόρυβα και αποφεύγουν να προκαλούν και να δημιουργούν εντάσεις.

Έλεγε, έλεγε, έλεγε κι εμείς ακούγαμε. Ήταν μια νύχτα φορτωμένη με εμπειρίες που άλλαζαν καρδιές. Σχεδόν χαράματα άρχισε ο π. Μωϋσής να κουράζεται. Η αδελφή του μας παρακάλεσε να σταματήσουμε. Ο παππούς είχε περάσει πρόσφατα μια βρογχοπνευμονία κι ήταν θαύμα πώς άντεξε τόσες ώρες.

Ήταν τέσσερις τα ξημερώματα. Σηκωθήκαμε. Τον πλησίασα και του ζήτησα να φιλήσω το χέρι του. Μου το έδωσε και με ευλόγησε με χαμόγελο. Το ίδιο έκανε και στα υπόλοιπα μέλη της συντροφιάς. Τον αποχαιρετήσαμε και κατεβήκαμε σιωπηλοί στο μεγάλο σαλόνι. Δεν φύγαμε όμως. Η κυρία Ελπίδα μας κράτησε.

Είχε ετοιμάσει πρωινό για όλους και παρακάλεσε να μείνουμε μέχρι να αρχίσει κίνηση στους δρόμους. Μείναμε ως τις 8 το πρωί αμίλητοι, κι ύστερα πάλι δύο-δύο, και με απόσταση μεταξύ μας,

φύγαμε για το ξενοδοχείο.

Σε δύο ώρες εγκαταλείπαμε το όμορφο κεφαλοχώρι με κατεύθυνση ένα άλλο χωριό κοντά στον μεγάλο χείμαρο. Ο π. Μωϋσής μας είπε να επισκεφθούμε τον κουρέα. Ήταν ένας Κύπριος που παντρεύτηκε Τουρκάλα και την έκανε χριστιανή. Οι δικοί της τον κυνήγησαν, τον έδειραν, αλλά αυτός το δικό του. Έχει αλλάξει τρεις φορές διαμονή σε διάφορες περιοχές και τελικά βρήκε την ησυχία του στο χωριό που πηγαίναμε. Η διαδρομή ήταν σχετικά εύκολη αν εξαιρέσει κανείς την παρέμβαση ενός καρφιού. Περνούσαμε από ένα χωριό, όπου δίπλα σε σταυροδρόμι χιζόταν μια διόροφη οικοδομή. Από το ξεκαλούπωμα του μπετόν ένα απειθάρχο καρφί πετάχτηκε στο δρόμο κι εμείς απρόσεχτοι το πατήσαμε. Η αλλαγή της ρεζέρβας κράτησε λίγο, αλλά ήταν ευκαιρία να πιούμε έναν καλό καφέ στο απέναντι καφενείο και να ρωτήσουμε από πού θα πάμε στο χωριό που μας ενδιέφερε. Ο καφετζής έβγαλε ένα άδειο κουτί τοιγάρων και στο πίσω μέρος μας σχεδίασε τη διαδρομή. Όταν φύγαμε και ακολουθήσαμε τον «*χάρτη*», καταλάβαμε πόσο μας βοήθησε το καρφί. Αν δε στεκόμασταν και δε ρωτούσαμε, σίγουρα θα είχαμε μπερδευτεί.

Φτάσαμε απόγευμα και κατευθυνθήκαμε στο κέντρο του χωριού. Ήταν μια κυκλική πλατεία με βρύση, μεγάλα δένδρα και παγκάκια. Κάποιοι γέροντες κουβέντιαζαν αμέριμνα. Το τζιπ σταμάτησε σε μια άκρη. Κατεβήκαμε, και με τα μάτια αναζητούσαμε το κουρείο. Δεν φαινόταν πουθενά. Ο επικεφαλής μας, πλησίασε μια παρέα γερόντων που του χαμογέλασαν και, στο ερώτημά του για τον κουρέα, του έδειξαν την κατεύθυνση σε έναν πλάγιο δρόμο. Αφήσαμε το τζιπ και με τα πόδια βадίσαμε προς το σημείο που μας έδειξαν. Στο πρώτο στενό δεξιά φάνηκε το κουρείο με τρεις καλλιγραφικές επιγραφές. Μία στα τουρκικά, μία στα αγγλικά και μία στα ελληνικά. Βρήκαμε τον κουρέα. Ήταν ένα παληκάρι γύρω στα 40, που καθόταν έξω από το κουρείο του και άκουγε από ένα ραδιοφωνάκι κυπριακά από το ΡΙΚ.

Πήρα την πρωτοβουλία να τον «*διακόψω*». «*Έχεις χρόνο για συγκινήσεις πατριώτη*;» του είπα. Πετάχτηκε όρθιος, μ' αγκάλιασε και ρώτησε. «*Ελλαδίτης εδώ, πώς βρέθηκε*;». Αυτό ήταν. Έγινε άλλος άνθρωπος. Ο Κυριάκος από τη Λεμεσό θυμήθηκε ποιος είναι. Μπήκαμε όλοι στο κουρείο και άρχισαν οι συστάσεις. Το πρώτο πράγμα που δήλωσε ήταν για το βράδυ. «*Είστε φιλοξενούμενοί μας. Η Δέσποινα θα ετοιμάσει τα πάντα*». Αμέσως πήρε στο τηλέφωνο τη σύζυγό του και με λίγες κουβέντες

έδωσε τα νέα και τις εντολές για την ετοιμασία. Προσπάθησα να το αποφύγω, αλλά ήταν αδύνατο. Βιάστηκε να κλείσει το μαγαζί. Μας πήρε για να μας πάει στο ξενοδοχείο που είχαμε κλείσει και στη συνέχεια, μας πήγε σ' ένα κέντρο δίπλα σε νερόμυλους και μας κέρασε, ότι επιθυμούσε ο καθένας μας.

Το βράδυ στο σπίτι του έγινε πανηγύρι. Η συζυγός του, μια ευγενική κοπέλα γύρω στα 30 και τα δύο παιδιά τους, ο Άντρος και ο Χρήστος γιόρταζαν πραγματικά την επίσκεψή μας. Και το τραπέζι, μια πανδαισία γεύσεων, με τρία διαφορετικά πιάτα, ζιβανία (κυπριακό τοίπουρο) και κρασί του ΚΕΟΣ. Μάθαμε, και τι δε μάθαμε; Ο Κυριάκος μας είπε τις περιπέτειές του. Δύο φορές πήγε φυλακή για θρησκευτικούς λόγους, ενώ ξύλο δεν θυμάται πόσες φορές έφαγε από φανατικούς, αλλά κι απ' τα πεθερικά του. Τελικά την έκλεψε την Esma, που επιθυμούσε να βαπτιστεί γρήγορα, και η ίδια ζήτησε να πάρει το όνομα της Παναγίας. Έγινε Δέσποινα κι είναι το καμάρι της γειτονιάς και του χωριού. Αυτές οι τέσσερις ψυχές ανακάλυψαν στο χωριό επτά ακόμη χριστιανούς κι αυτοί μακρυνής ελληνικής καταγωγής. Συναντώνται συχνά, ψάλλουν, διαβάζουν θρησκευτικά βιβλία και τις μεγάλες γιορτές ή πηγαίνουν ή φέρνουν τον π. Μωϋσή και τους κοινωνεί.

Φύγαμε πολύ αργά. Ο Κυριάκος μας πήγε μέχρι το ξενοδοχείο. Εκείνη τη νύχτα δεν κοιμήθηκε κανείς μας. Όλοι σκεφτόμασταν εκείνη την ευλογημένη οικογένεια σ' ένα τόπο που αγάπησαν, παρότι αρχικά δεν τους αγάπησε. Όμως η πίστη και η αγάπη τους έκαναν το θαύμα. Ο Κυριάκος κι η οικογένειά του ήταν «στολίδι για το χωριό». Έτσι τους χαρακτήρησε αυθόρμητα η σύζυγος του ξενοδόχου, όταν το πρωί ετοιμαζόμασταν να αναχωρήσουμε.

Η αναχώρησή μας ήταν συγκινητική. Τρεις Ρωμιοί και μια Τουρκάλα που έγινε Δέσποινα, μας ξεπροβόδισαν δακρυσμένοι μέχρι τα τελευταία σπίτια κι από 'κει δε σταμάτησαν να χαιρετούν, με υψωμένα τα χέρια, μέχρι που μας έχασαν στη στροφή του δρόμου. Οι Γάλλοι απόρησαν. Με ρωτούσαν αν έτσι γίνεται παντού, όταν κι όπου συναντώνται Έλληνες. Απάντησα με μισόλογα κι έστρεψα τη συζήτηση στη μοναξιά του ξενιτεμένου, που όταν βλέπει δικούς του ξεχνά τις αποστάσεις, τα βάσανα, τη σκληρότητα γύρω του και θέλει να γιορτάσει. Το τραπέζι, ο διάλογος, η κοινωνία των προσώπων κι ο αποχαιρετισμός είναι ανατάσεις ψυχής και υπέρβαση κάθε πικρίας της ζωής.

Οι επόμενοι προορισμοί δεν διέφεραν και πολύ από τους προηγούμενους.

Ο επικεφαλής της συντροφιάς μας είχε ήδη επικοινωνήσει και έκλεισε τις επόμενες συναντήσεις μας. Σε μια μικρή κωμόπολη έπρεπε να συναντήσουμε τον Δήμαρχο της, κρυπτοχριστιανό, γιου ορθόδοξου ιερέα, που έφυγε πρόσφατα από τη ζωή. Ο Δήμαρχος μας περίμενε και μας φιλοξένησε στο σπίτι του. Μας μίλησε για δικά του πρόβλήματα κι άφησε να διαφανεί μια πίστη ανάμεικτη με συγκλονιστική υπομονή για καλύτερες μέρες. Στην μικρή πόλη του κατοικούσαν πολλές ψυχές και για τα θρησκευτικά τους καθήκοντα έφερναν τώρα ιερέα από αρκετά μακριά.

Κάπου αλλού, σ' ένα χωριό μέσα σε πυκνό δάσος, που για να το βρούμε, το ψάχναμε ένα απόγευμα, συναντήσαμε έναν ανάπηρο ζωγράφο, που τα δυο του πόδια «αχρηστεύτηκαν» στη φυλακή, επειδή έκρυβε διωκόμενους χριστιανούς. «*Τώρα*», μας είπε, «*ηρέμησαν τα πράγματα. Άλλοτε η ζωή μας ήταν μαρτύριο*». Στο πρόσωπό του είδαμε έναν καλοσυνάτο άνθρωπο, διαρκώς γελαστό, με αισιοδοξία και χιούμορ. Όταν σηκωθήκαμε λίγο πριν από τη δύση του ηλίου για να φύγουμε, άρχισε να γελά. «*Και πού να πάτε;*» μας λέει. «*Το δάσος είναι κατασκότεινο, θα χαθήτε*». Αναγκαστικά μείναμε εκεί, μαζί με την οικογένειά του. Κι η έκπληξη ήρθε όταν σκοτεινίασε έξω και χτύπησε η πόρτα. Είχε φροντίσει να ειδοποιήσει -έχουν κι εκεί κινητά- όλους τους χριστιανούς και σε μια ώρα γέμισε το σπίτι ψυχές. Όλοι ήρθαν με τα φαγητά τους. Η νοικοκυρά έστρωσε στο πάτωμα πολύχρωμα κιλίμια, από πάνω λευκά τραπεζομάντηλα, αραδιάστηκαν τα πιάτα κι πατέλες, γέμισαν τα ποτήρια με σπιτικό κρασί, στρωθήκαμε γύρω στους πενήντα σταυροπόδι, μου ζήτησαν να κάνω προσευχή και μετά το «*Χριστέ ο Θεός ημών, ευλόγησον την βρώσιν καί πόσιν των δούλων...*» σταυροκοπήθηκαν όλοι κι έλαμψαν τα πρόσωπά τους. Μείναμε εκεί όλη τη νύχτα. Οι πιο πολλοί καταλάβαιναν τα ελληνικά. Τους μίλησα κι απάντησα σε ερωτήσεις τους.

Είπα δυο λόγια για την ελπίδα, για την εσωτερική ειρήνη και για το νόημα της ζωής. Όταν το πρωί ετοιμαστήκαμε ν' αναχωρήσουμε μας αγκάλιασαν όλους και μας αποχαιρέτησαν δακρυσμένοι. Τρεις - τέσσερις ακόμη συγκινήσεις σε επόμενες στάσεις και το οδοιπορικό μας πήγαινε να κλείσει.

Ο σκοπός του ταξιδιού είχε ουσιαστικά επιτευχθεί. Από δω και πέρα το ταξίδι θα γινόταν λιγάκι τουριστικό.

Σελεύκεια: Πανοραμική άποψη.

Έπρεπε να αφήσουμε τα δυτικά της οροσειράς του Ταύρου, την Τραχεία Κιλικία και να κατεβούμε στα παράλια. Ευτυχώς, όπως μας πληροφορήσαν, οι δρόμοι προς το νότο ήταν πολύ καλοί. Αν φθάναμε στη Silifke (Σελεύκεια) θα τελειώνει η ταλαιπωρία μας. Βέβαια η Σελεύκεια ήταν αρκετά μακριά. Χρειάστηκαν έξι ώρες ταξίδι για να δούμε τα τείχη της από τα δυτικά και να μπούμε στο κέντρο. Μια πόλη πάνω στον Καλύκανδο ποταμό, τόπο αγίων και μαρτύρων, με ελληνιστικά και βυζαντινά κάστρα.

Από εδώ μπαίνουμε σε τουριστική περιοχή, με σύγχρονους μεγάλους δρόμους και το ταξίδι μας προς την Μερσίνα δεν θα είναι περισσότερο από μια ώρα. Ο παραλιακός δρόμος συνδυάζει θέαμα,

Σελεύκεια: Η Αγία Σοφία έρημη

άνεση και ασφάλεια.

Δεξιά η θάλασσα της Μεσογείου και αριστερά οι κατάφυτοι λόφοι και τα βουνά προσφέρουν μια εντυπωσιακή εικόνα. Η πόλη είναι καινούργια. Ιδρύθηκε το 1832, αλλά από τις ανασκαφές που έγιναν το 1947 βρέθηκαν κτίσματα αρχαίας πόλης που καλύπτουν μία μεγάλη χρονική περίοδο από την 7η ως τη 2η χιλιετία π.Χ. Φθάσαμε κατά τις 2.30' το μεσημέρι, κατάκοποι, αλλά χαρούμενοι γιατί επιτέλους τελειώσε η ταλαιπωρία των βουνών, με τους δύσκολους δρόμους, το υψόμετρο, την υγρασία και τους επικίνδυνους χειμάρους. Η Μερσίνα τα τελευταία είκοσι χρόνια έχει αναπτυχθεί τουριστικά και αξιοποίησε σε εντυπωσιακό βαθμό της φυσικές ομορφίες των παραλιών της. Ο

Μερσίνα: Άποψη της πόλης

Μερσίνα: Άποψη του λιμένος

Αδανα: Πάρκο αναψυχής

Αδανα: Κυκλοφοριακή συμφόρηση

πληθυσμός της ξεπερνά σήμερα τις 220.000 κατοίκους.

Ξεκουραστήκαμε στη Μερσίνα μέχρι το απόγευμα και λίγο πριν από τη δύση του ηλίου ξεκινήσαμε για τον επόμενο προορισμό μας, την Ταρσό.

Η διαδρομή είναι περίπου 30' λεπτά. Εδώ συναντούμε την ιστορία από την εποχή του Στράβωνα, που την θεωρεί σπουδαιότερη από την Αθήνα και την Αλεξάνδρεια. Κατά τους ιστορικούς πρέπει να χτίστηκε από τον βασιλιά των Ασσυρίων Σενναχηρείμ γύρω στο 680 π.Χ. με σκοπό να την καταστήσει φρούριο του βασιλείου του στο νότο. Στα χρόνια του Στράβωνα, η φιλοσοφική και φιλοσοφική της σχολή έγινε περιζήτητη από σπουδαστές του τότε γνωστού κόσμου, αφού πλήθος διδασκάλων όπως οι στωικοί φιλόσοφοι Αντίπατρος και Αρχέδημος, οι δύο Αθηνόδωροι, οι γραμματικοί Αρτεμίδωρος και Διδώρος, αλλά και ο τραγικός ποιητής Διονυσίδης την προτίμησαν για να διδάξουν.

Είναι επίσης γνωστό ότι υπήρξε πατρίδα του Αποστόλου Παύλου, αφού από πολύ ενωρίς εγκαταστάθηκε εδώ ιουδαϊκή κοινότητα, που αναπτύχθηκε και αυξήθηκε ταχύτατα. Έτσι εξηγείται η πλούσια ελληνική παιδεία που απέκτησε ο Σαύλος κατά τη νεανική του ηλικία και επίσης οι ακριβείς γνώσεις του για την ελληνική κοσμογονία, θεογονία και θεολογία.

Η Ταρσός, μετά τις πρόσφατες ανασκαφές από Γάλλους αρχαιολόγους, απέκτησε ιδιαίτερη σημασία, αφού αναδείχθηκε το πολύμορφο ιστορικό της παρελθόν από την ελληνική, ελληνιστική, ρωμαϊκή και βυζαντινή περίοδο. Σε συνδυασμό με την πλούσια σε αγροτικά προϊόντα περιοχή

αναπτύχθηκε ταχύτατα. Η πόλη ρυμοτομήθηκε ορθολογικά και οι μεγάλες λεωφόροι την προέβαλαν με την πλέον σύγχρονη όψη. Σήμερα είναι κέντρο εμπορίου, σύγχρονων βιοτεχνιών και έντονης τουριστικής κίνησης καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Δύο χιονοδρομικά κέντρα στον διπλανό Ταύρο, λειτουργούν περίπου τέσσερις μήνες το χειμώνα. Επιπλέον η εγγύτητα προς τη θάλασσα διευκολύνει την επίσκεψή της από το εξωτερικό και βέβαια την ανάπτυξη του εξαγωγικού εμπορίου. Ο σημερινός πληθυσμός της Ταρσού, κατά κανόνα γεωργο-κτηνοτροφικός και αστικός, ανέρχεται σε 216.382 κατοίκους (απογραφή του 2000).

Ο επόμενος προορισμός μας, μετά την Ταρσό, ήταν τα **Αδανα** (Adana). Η απόσταση είναι σχετικά μικρή, γύρω στα 37 χιλιόμετρα, με έναν υπέροχο δρόμο, που μας οδήγησε σύντομα στην μεγάλη πόλη.

Τα Αδανα είναι χτισμένα δίπλα στον ποταμό Σάρρο (Seyhan). Κατά την παράδοση πρώτος οικιστής τους ήταν ο μυθικός Αδανός. Η πληθυσμιακή ανάπτυξή της περιοχής συνδέεται αρχικά με τη δυναστεία των Σελευκιδών και αργότερα με την Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Στις αρχές του προηγούμενου αιώνα το 15% των κατοίκων ήταν αρμενικής καταγωγής. Με την άνοδο όμως των Νεοτούρκων και τις σφαφές που ακολούθησαν (1909), στην πρώτη φάση εσφάγησαν 70.000 Αρμένιοι και στη δεύτερη άλλες 30.000 Αρμένιοι και άλλοι χριστιανοί. Το 1918 την πόλη και τα περίχωρα κατέλαβε γαλλικό εκστρατευτικό άγημα που έμεινε στην περιοχή μέχρι τη μικρασιατική καταστροφή.

Η γεωγραφική θέση των Αδάνων κάνει την

Ταρσός: Εμπορικός πεζόδρομος

Ταρσός: Το πάρκο «Απόστολος Παύλος»

πόλη σημαντικό κέντρο εμπορίου και βιομηχανίας. Ο δρόμος προς βορρά μέσα από τις Κιλικίες Πύλες οδηγεί στην Καππαδοκία και από εκεί στην Άγκυρα. Ο δρόμος προς νότο κατευθύνεται προς τη Συρία και από εκεί σ' όλη τη Μέση Ανατολή. Εδώ δημιουργήθηκε ένα από τα μεγαλύτερα υδροηλεκτρικά εργοστάσια της Τουρκίας, για να ακολουθήσει στη συνέχεια η εγκατάσταση πλήθους βιομηχανικών μονάδων παραγωγής υφασμάτων, τροφίμων και οικοδομικών υλικών.

Τα Άδανα είναι κέντρο εμπορίας, διακίνησης και επεξεργασίας του βάμβακος και βέβαια, κέντρο εξαγωγικού εμπορίου των προϊόντων του. Η πόλη στολίζεται με λαμπρά κτίρια και εντυπωσιακούς κοινόχρηστους χώρους, όπως πάρκα, γήπεδα και υπαίθρια θέατρα. Διαθέτει σύγχρονο μετρό για τις καθημερινές μετακινήσεις του πληθυσμού της, αεροδρόμιο με τακτικές πτήσεις προς όλα τα σημεία της επικράτειας και ανταποκρίσεις που καταλήγουν στην Αθήνα και την Θεσσαλονίκη. Σήμερα είναι η πέμπτη μεγαλύτερη πόλη της Τουρκίας, με πληθυσμό 1.300.000 κατοίκους.

Μετά τα Άδανα το τέλος του ταξιδιού είναι η Αλεξανδρέττα (Iskenderun), πρωτεύουσα του νομού Χατάι. Είναι μια όμορφη πόλη που ιδρύθηκε από τον Μ. Αλέξανδρο ή κάποιον από τους στρατηγούς του, κοντά στα μέρη, όπου οι Μακεδόνες συνέτριψαν τα περσικά στίφη, το 333 π.Χ. στη μάχη της Ισσού. Οι Έλληνες την ονόμασαν «Μικρή Αλεξάνδρεια», ονομασία από την οποία και προήλθε το όνομα Αλεξανδρέττα. Η πόλη ανήκε στη Συρία και μάλιστα ως αυτόνομη επαρχία της, την περίοδο

1925-1938. Το 1939 προσαρτήθηκε στην Τουρκία από την επικυρίαρχη Γαλλία, αν και η πλειοψηφία των κατοίκων της ήταν αραβικής καταγωγής. Στη συνέχεια η Τουρκία, με την τακτική των πληθυσμιακών μετακινήσεων, άλλαξε τη σύνθεση του πληθυσμού και αλλοίωσε την πρωτογενή της σύνθεση.

Στο πρώτο μας ταξίδι, πριν από 45 χρόνια, το καλοκαίρι του '63, η Αλεξανδρέττα ήταν μια μεσοαστική πόλη με στενά δρομάκια και αξιοποιημένο μόνον ένα μικρό τμήμα της παραλίας της. Τότε ο πληθυσμός της δεν ξεπερνούσε τις 60.000 κατοίκους. Στην είσοδο της πόλης ο Έλληνας επισκέπτης, μπαίνοντας από το Βορρά, συναντούσε μάντρες με υλικά οικοδομών, συνεργεία αυτοκινήτων και μικρά ελαιοτριβεία. Η έκπληξη του όμως ήταν τα ονόματα των ιδιοκτητών με ελληνικά γράμματα. Στο ένα έγραφε «*Μάρμαρα - πλακάκια Γιουσούφ Μυλωνάκης*», πιο κάτω «*Συνεργείο αυτοκινήτων - Ισμαήλ Ρασιδάκης*» και δίπλα «*Ελαιοτριβεία - Αρσλάν Γουμενάκης*». Με την ίδια εικόνα ακολουθούσε η συνέχεια. Ένας ολόκληρος δρόμος θύμιζε Κρήτη, αλλά μόνο στα επώνυμα, αφού τα μικρά ονόματα ήταν τουρκικά. Ίσως αργότερα μαθαίναμε τι συνέβαινε.

Ο καθηγητής μας, με τη βοήθεια του τότε βοηθού και σήμερα Ομότιμου Καθηγητή Χρήστου Κρικώνη, είχαν προνοήσει για όλα. Έκαναν κράτηση σ' ένα μικρό, καλό ξενοδοχείο, και ο έμπειρος οδηγός μας μας οδήγησε κατ' ευθείαν στην πόρτα του. Ένας ευτραφής ψηλός κύριος με ένα ατέλειωτο χαμόγελο μας περίμενε. Μόλις άνοιξε η πόρτα

Αλεξανδρέττα: Άποψη της παραλίας

Αλεξανδρέττα: Το ξενοδοχείο του «Κρητικού»

του λεωφορείου, πλησίασε κοντά μας, μας χαιρέτησε σε άψογα ελληνικά και φώναξε: «*Καλώς ορίσατε*». «*Σας περιμένω από το πρωί*». «*Ήρθατε επιτέλους*». «*Το ξενοδοχείο μου είναι δικό σας*». Αυτή ήταν η μεγάλη μας έκπληξη. Το βράδυ τις ίδιες μέρας μας περίμενε και μια δεύτερη. Στην ταράτσα του ξενοδοχείου είχε ετοιμαστεί ένα μεγάλο τραπέζι σε σχήμα Π, για ένα εξαιρετικό δείπνο που μας πρόσφερε ο ιδιοκτήτης του. Καθήσαμε ελαφρά σφιγμένοι. Κάτι συνέβαινε.

Στην κεφαλή του τραπεζιού κάθησε ο καθηγητής μας - Θεός σχωρέσ' τον. Ένας αλησμόνητος δάσκαλος, με πλούσια καρδιά, ατέλειωτη καλοσύνη και κυρίως απλότητα και διακριτική ευγένεια. Ήταν ο Ιωάννης Αναστασίου - δίπλα του ένα κάθισμα κενό, και δίπλα του ο ξενοδόχος. Σε λίγο μπήκε μια κυρία που κάθησε ανάμεσα στον καθηγητή και τον ξενοδόχο. Από τον τρόπο άνεσης καταλάβαμε, ότι ήταν η σύζυγός του ξενοδόχου. Ήρθαν οι σερβιτόροι, γέμισε το τραπέζι αγαθά, κάτι είπε ψιθυριστά ο καθηγητής και έκανε νόημα να σηκωθούμε για προσευχή. Όλοι κόβαμε με το ένα μάτι το ζεύγος για να δούμε αν θα κάνουν «*σταυρό*». Έκαναν και μάλιστα ορθόδοξο. Καθήσαμε. Η κυρία όρθια, μας καλωσόρισε το ίδιο ελληνικά, με κρητική προφορά. Μας είπε για τη συγκίνηση και τη χαρά της και ρώτησε αν είχαμε μαζί μας Κρητικούς. Είχαμε τρεις, που σηκώθηκαν και χαιρέτησαν, με φωτισμένα τα πρόσωπά τους. Κάθησε εκείνη και σηκώθηκε ο σύζυγος, για να λύσει απορίες μας.

Μας είπε, λοιπόν, πως η Αλεξανδρέττα έχει αρκετές χιλιάδες Έλληνες, που προέρχονται από την

Κρήτη. Το ερώτημα ήταν· τί συνέβη; Έτσι μάθαμε ότι στην Κρήτη στα δύσκολα χρόνια των τουρκικών διωγμών των χριστιανών, πολλοί Κρήτες είχαν βίαια εξισλαμιστεί και στην ανταλλαγή των πληθυσμών, επειδή κακώς θεωρήθηκαν Τούρκοι, προωθήθηκαν περιφρονητικά στα παράλια της Μικράς Ασίας, στην Αλεξανδρέττα, νοτιότερα, στο Χαμιδιά της Συρίας και σε δύο χωριά κοντά στην Τρίπολη της Λιβύης. Από τότε τους έμεινε η «*ρεσινιά*». Τους ονόμασαν Τουρκοκρητικούς. Τα χρόνια ήταν δύσκολα για τους πρώτους, τους πατεράδες τους. Έζησαν περιφρόνηση και σκληρή ζωή.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η νέα γενειά άρχισε να ενδιαφέρεται για τις ρίζες της. Πολλοί ταξίδεψαν στην Κρήτη. Βρήκαν παππούδες, θείους και εξαδέλφια. Βαπτίστηκαν χριστιανοί. Παντρεύτηκαν Κρητικιάς κι είτε έμειναν για πάντα εκεί, είτε ήρθαν με τις γυναίκες τους εδώ για να συνεχίσουν με δύο ονόματα, ένα ψεύτικο κι ένα αληθινό, ορθόδοξο. «*Κι εγώ σ' αυτούς τους δεύτερους ανήκω. Το πρώτο όνομά μου ήταν Τουρχάν και το χριστιανικό μου είναι Μανώλης. Η γυναίκα μου είναι βέρα Κρητικιά, ατούρκευτη. Το όνομά της είναι Βαγγελιώ και έχει κι ένα ψεύτικο. Την «*δηλώσαμε*» ως Αρζού».*

«*Στην Αλεξανδρέττα οι Ρωμιοί κρατούν την οικονομία. Είναι έμποροι, είναι επιστήμονες, είναι ναυτικοί. Έχουν επτά κινηματογράφους και φέρνουμε ταινίες ελληνικές. Ο Παπαμιχαήλ, η Βουγιουκλάκη, η Βούρτση, ο Ξανθόπουλος, ο Ζερβός, ο Ηλιόπουλος και ο Φωτόπουλος μαζεύουν χιλιάδες κόσμο. Κι οι ταβέρνες μας είναι επίσης γεμάτες, κάθε βράδυ».*

Φύγαμε τότε, το '63 γεμάτοι σκέψεις και συγκινήσεις. Ο Κρητικός είχε περάσει μηνύματα στις καρδιές όλων μας. Το όνομά του έμεινε στη μνήμη μας, ακόμη και το ξενοδοχείο του με το ελληνικό όνομα «ΜΕΣΣΟΓΕΙΟΣ», που ο ίδιος το έλεγε· «Το ξενοδοχείο του Κρητικού». «Μη ξεχάσετε» μας είπε, όταν τον αποχαιρετούσαμε «ότι το Ξενοδοχείο μου είναι δικό σας».

Στο προπερσινό ταξίδι είχαμε άλλες εκπλήξεις. Μπαίνοντας στην Αλεξανδρέττα τα πάντα είχαν αλλάξει. Ούτε μάντρες με οικοδομικά υλικά, ούτε ελαιοτριβεία, ούτε βέβαια κινηματογράφοι. Μια σύγχρονη πόλη, απόλυτα τουριστική, με ένα εντυπωσιακό λιμάνι και δύο μαρίνες γεμάτες με θαλαμηγούς. Προσπάθησα να θυμηθώ πού περίπου πρέπει να ήταν «το ξενοδοχείο του Κρητικού». Ήταν αδύνατο. Για σχεδόν μια ώρα κόβαμε κύκλους και βρισκόμασταν πάντα στο ίδιο σημείο. Τελικά σκέφτηκα να ρωτήσω. Σταμάτησε το αυτοκίνητο μπροστά σ' ένα ξενοδοχείο. Μπήκα στη ρεσεψιόν και απευθύνθηκα στα γαλλικά στον υπάλληλο. «Μήπως ξέρεται πού είναι το ξενοδοχείο του Κρητικού»; Ο υπάλληλος γέλασε και με ρώτησε σε οπαστά ελληνικά. «Είστε Κρητικός»; Κούνησα αρνητικά το κεφάλι μου και εκείνος πολύ ευγενικά μου είπε ότι είναι το τρίτο ξενοδοχείο στην ίδια σειρά μετά το δικό τους, που ήταν επίσης Κρητικού.

Πλησιάσαμε, αλλά το παράδοξο ήταν ότι το κτήριο δεν ήταν αυτό που γνώρισα το 1963. Είμαστε έτοιμοι να φύγουμε, όταν είδα στην πρόσοψη την ελληνική επιγραφή· «ΜΕΣΣΟΓΕΙΟΣ». «Εδώ είμαστε» είπα στους δικούς μου, και το τζιπ πλησίασε και έσβησε τη μηχανή. Αμέσως κατευθύνθηκα στη ρεσεψιόν, όπου στεκόταν μια νεαρή κοπέλα. Ευγενικά ζήτησα να δω το ιδιοκτήτη. Μου έδειξε έναν κύριο γύρω στα 55 σε μια πολυθρόνα που έπινε το τσάι του. Πλησίασα, χαιρέτησα και διακινδυνεύοντας γκάφα, τον ρώτησα στα ελληνικά· «Μήπως είστε ο γιός του Μανώλη»; Στο ερώτημά μου πετάχτηκε όρθιος. «Γνωρίζετε τον πατέρα μου»; ρώτησε. Μετά την απάντησή μου, άλλαξε η ατμόσφαιρα. Φώναξα μέσα τη συντροφιά μας. Τους σύστησα κι άρχισε μια αναδρομή στο παρελθόν για να μάθω κάποια πράγματα που δεν ήξερα. Ο Μανώλης είχε πεθάνει πριν από επτά χρόνια. Η μητέρα του η κυρία Ευαγγελία ζούσε, καλά στην υγεία της, κι αυτός, ο Σίφης, με την αδελφή του την Ασημίνα, λίγο μικρότερή του, κρατούσαν το ξενοδοχείο. Η «ΜΕΣΣΟΓΕΙΟΣ» που ήξερα γκρεμίστηκε πριν εννέα χρόνια και χτίστηκε το νέο δεκαόροφο ξενοδοχείο που έχει το ίδιο όνομα και σε ολόκληρη την Αλε-

ξανδρέττα οι ντόπιοι το ξέρουν ως «Το ξενοδοχείο του Κρητικού». Οι ίδιοι ταξιδεύουν χρόνο παρά χρόνο στην Κρήτη. Ο Σίφης παντρεύτηκε Κρητικά κι έχει δύο γιούς κι η Ασημίνα παντρεύτηκε ντόπιο που τον πήγε πρώτα στην Κρήτη και τον βάφτησε. Σήμερα έχει μία κόρη κι έναν γιό. Μείναμε εκεί το βράδυ. Μας έκαναν ένα εντυπωσιακό τραπέζι, όπου είμασταν η συντροφιά των επτά κι ολόκληρη η οικογένεια με επικεφαλής της κυρία Ευαγγελία. Στο τραπέζι η οικοδέσποινα πρόσταξε για προσευχή και τα παιδιά είπαν το «Πάτερ ημών» και το «Δι' ευχών». Η κυρία Ευαγγελία ζήτησε να ξαναθυμίσω τη συνάντηση στο τραπέζι του '63. Θύμησα αργά-αργά όσα κράτησα από τα λόγια του μακαριστού συζύγου της και κυρίως εκείνα που σφράγισαν την μνήμη μου. Εκείνη θυμήθηκε και βούρκωσε. Έκανε το σταυρό της και χαμογέλασε. Σε μια στιγμή έγενεψε το μεγάλο εγγονό της, τον Μανωλιό, κι εκείνος σηκώθηκε, βγήκε και σε λίγο επέστρεψε με μια κρητικιά λύρα. Τράβηξε λίγο πιο πίσω το κάθισμά του, έβαλε το ένα πόδι πάνω στο άλλο, ακούμπησε τη λύρα του στο γόνατο, και σε λίγο ο αέρας της Αλεξανδρέττας μυρώθηκε με ριζίτικα και νοσταλγικές μαντινάδες. Το τραπέζι έκλεισε με ξεροτήγανα. Αυτοί οι Κρητικοί είναι παράξενοι. Όπου κι αν πάνε κουβαλούν μαζί τους και τις γλύκες τους.

Λίγο αργότερα, από το παράθυρο του δωματίου μου, έβλεπα την φωτισμένη Αλεξανδρέττα, ολότελα αλλαγμένη, με σχεδόν διπλάσιο πληθυσμό από τότε που την πρωτοαντίκρισα. Μια συριακή πόλη εκεί στην άκρη της Μεσογείου, που έγινε τούρκικη. Σ' αυτή την πόλη ζουν αρκετοί Κρήτες, πιστοί χριστιανοί που δίνουν νόημα στη ζωή και τη σύγχρονη ιστορία της. Το πρωί ετοιμαζόμασταν για αναχώρηση. Ο επικεφαλής μας με τη βοήθεια του Σίφη πήγαν και παρέδωσαν το αυτοκίνητό μας στο τοπικό γραφείο της εταιρείας που μας νοίκιασε το τζιπ στην Αττάλεια. Στις 10 π.μ. με δύο αυτοκίνητα ξεκινήσαμε για το αεροδρόμιο, από όπου σε μία περίπου ώρα πετάξαμε για την Αττάλεια.

Το ταξίδι είχε τελειώσει. Ένα πλήθος εμπειριών σφράγισε τις καρδιές όλων. Οι ξένοι έμειναν άφωνοι μπροστά στις περιπέτειες των δικών μας σ' αυτή τη ματωμένη γη. Φύγαμε με πλήθος ατελείωτων σκέψεων. Η Μικρά Ασία πίσω μας... πορεύεται στο παρόν και θυμάται το παρελθόν της. Θυμάται και νοσταλγεί. Νοσταλγεί και πιστεύει. Πιστεύει και ελπίζει σε καλύτερες μέρες, όταν οι κρυπτοχριστιανοί θα αποτινάξουν το «κρυπτο» και θα είναι ελεύθεροι να δοξολογούν τον Θεόν τους. ■